

ÜÇÜNCÜ DÜNYADA KENTLER VE KALKINMA ÜZERİNE BİR KİTAP*

Rana A. ASLANOĞLU**

Tanıtımı yapılacak kitap Üçüncü Dünyada Kentler ve Kalkınma adını taşımaktadır. Üçüncü Dünyada kentleşme ve kalkınma arasındaki ilişkilerin aranması kitabın derlenmesindeki temel amacı oluşturmaktadır. Üçüncü Dünya kentlerine ilişkin kapsamlı bir literatür olmasına karşılık; küresel ekonomi perspektiflerinden, yerel ölçekteki kentleşme mekanizmalarına uzanan yelpazede birlikte değerlendiren çalışmalar sınırlıdır. Kitapta oniki özgün çalışma yer almaktadır. Bunların iki ve altıncı bölümler arası üçüncü dünya kentlerinin iç yapısını tartışma gündemine getirirken, yedi ve onbirinci bölümler arası kentlerarası ilişkileri ele almaktadır. İlk ve son makale ise makro ölçekte kentleşme ve kalkınma ilişkilerini gündeme getiren toparlayıcı özelliklere sahiptir.

İlk yazı Kentler-Yaklaşma-Uzaklaşma ve Üçüncü Dünya Kalkınması başlığını taşımaktadır. Yazıda kentlerin üçüncü Dünya toplumlarında kalkınma ve değişme alanlarında oynadığı rolün geçtiğimiz on yıl içinde tartışma gündeminde yerini aldığı belirtilmektedir. Kentlerin kalkınmadaki rolü küresel ekonomiden yerelliğe kadar uzanmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra geçen sürede kentler kalkınmanın taşıyıcıları olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Gelişmenin zengin dünya ülkelerinden yoksul ülkelere doğru yayılacağı varsayılmaktadır. Verimli üretim teknikleri, yüksek

* *Potter, R., Ademola, T.S. (ed) Cities and Development in the Third World, Mansell Publishing Ltd, 1990, 200 s.*

** *Yrd. Doç. Dr.; Uludağ Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi*

yaşam standardı gelişmenin sürdürücüsü olacaktır. Modernleşme olarak tanımlanan bu süreç gelişmeyi kentler aracılığı ile ülke yüzeyinde yaygınlaştıracaktır. Kenti merkez alan mekansal dönüşüm 18. yy ve 19. yy'da İngiltere ve ABD'deki büyüme ve endüstriyel değişmeyi karakterize etmektedir. Ne var ki bu sürecin Üçüncü Dünya'ya birebir uymadığı görülmektedir. Kalkınma programlarına rağmen sınırlı bir kalkınma oranından bahsedilmektedir. Ayrıca kalkınmanın ülke mekanında dengeli dağıldığını söylemek mümkün değildir. Kalkınma çabalarının kırsal çoğunluğun yaşam kalitesini yükseltmediği yazıda üzerinde durulan bir diğer husustur. Büyümenin kentsel alanlardan kırsal alanlara yayılmasının tersine, kırsal alanların kutuplaşmış kentsel desenlerin gelişme bedelini ödediği öne sürülmektedir. Üçüncü Dünyanın kalkınma çabaları bir kentleşme eğilimi yaratmıştır. Kentleşme eğilimini kullanarak kalkınma düşüncesi yeniden değerlendirilmiş ve yeni bir paradigmanın ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir. Bu paradigma kalkınma olgusunun sosyal ve hümanist boyutlarına işaret etmektedir. Yaşam kalitesini yükseltme, özgürlük, insan hakları kalkınmanın diğer boyutlarını oluşturmaktadır. Yeni ortaya çıkan kalkınma paradigmasının yazı içinde dikkat çeken en önemli noktası, gelişmişlik-azgelişmişlik, kır-kent kavramlaştırılmaları arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesidir. Sözkonusu ilişki birbirine zıt kutuplar arasındaki ilişkisizlik olarak değil, bir sembiotik bağımlılık ilişkisi olarak değerlendirilmektedir. Yeni paradigmanın kent ve kalkınma ilişkisine yansımaları dört mekanizma aracılığı ile olmaktadır. Bu mekanizmaların açılımına girmeden önce yazarın amacının bir kez daha netleştirilmesi gerekmektedir. Batı modeli ile modernite içinde kalkınmanın iktisadi ve sosyal boyutlarının Üçüncü Dünya ülkelerinde gerçekleşmediği görülmüştür. O halde yapılması gereken, üçüncü dünyadaki ampirik gerçekliğin yeniden analizi ve kapsamlı teorik çerçevelerin hazırlanmasıdır.

Kentleşme ve kalkınma arasındaki süreçleri tanımlamaya çalışan mekanizmaların ilki, kentleri, kapitalist birikimin merkezi ve ülkelerin uluslararası ekonomik sisteme açılımları olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle üçüncü dünya kentleri ülkelerindeki sermaye birikimini dünya kentlerine taşımaktadırlar. İkinci mekanizma ise yoğunlaşmış kentsel faaliyetlerden yararlanamayan nüfusun küçük kentsel yerleşmelere sermaye yatırımı yapılarak bundan yararlanması gösterilmektedir. Burada yazara yöneltilmesi gereken eleştiri ikinci mekanizmanın süreç ve oluşumları ifade etmekte yetersiz kalması ve bir dileği yansıtmaktan öteye gitmemesidir. Kırdan kente göç, üçüncü dünyada kentsel gelişmeyi değerlendirmede üçüncü

mekanizmayı oluşturmaktadır. Kırsal alandaki işsiz ya da gizli işsizler kırdan kente göç ederek döngüsel göçe katılmaktadırlar. Kentsel koşullar kırsal koşullarla birlikte değerlendirilmelidir. Yazı içerisindeki dördüncü mekanizmayı ekonomik yapıda enformal sektörün katkısı oluşturmaktadır. Enformal sektör ilkin düşük ücret ve düşük verimlilik düzeylerini destekliyor gibi görünmektedir; Ne varki üretim-tüketim-dağıtım boyutlarında ele alındığında enformal sektörün yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Yazıda enformal sektör Devletin giremediği küçük ölçekli sektörlerde iş alanı olarak ele alınmaktadır. Üzerinde durulan bir diğer noktada enformal sektör ile formal sektör arasındaki bağlantılardır.

Yazıda ele alınan bir diğer tema, yaklaşma (convergence) uzaklaşma (divergence) kavramlaştırmasıdır. Sözkonusu kavramlaştırma, kentlerin gelişmişlik ögelerini nasıl çevrelerinde topladıkları ve bunu daha sonra diğer kentlere nasıl yaydıkları sorusuna cevap vermek için geliştirilmiştir. ABD örneğinde öne merkezileşen endüstrinin çok uluslu şirketler aracılığı ile çevreye yayıldığı görülmüştür. Tersine üçüncü dünya kentlerinde yaşayanların, yaşam biçimlerinin, tüketim tercihlerinin birbirlerine benzediği görülür. Burada yaklaşımdan sözedilebilmektedir. Yazı içerisinde öne çıkartılması gereken nokta kentlerin yaklaşma ve uzaklaşma süreçlerinde merkezi bir role sahip olmalarıdır. Yaklaşma ve uzaklaştırma kavramlaştırması giriş yazısının başında belirtilen bağımlılık teorisi ile ilişkilidir. Buradan hareket ederek kentlerin üçüncü dünyada az gelişmişliğin sürmesinde önemli role sahip olduğu söylenebilir. Bağımlılığı azaltmak için yazı kapsamında geliştirilen kimi yaklaşımlardan söz etmek gerekecektir. Kırdan istihdam yaratıcı önlemler, yerel üretimin desteklenmesi bunlar arasında sayılabilir. Sözkonusu önlemler Dışa Kapanma Politikaları içinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda kırsal endüstrilerin etkili olduğu kentler tanımlanmaktadır. Bu kentlerin mekanda yayılmaları bir hiyerarşi içinde gerçekleşmelidir. 10 000-25 000 arası nüfuslu kentler bir grubu, 100 000 nüfuslu kentler ikinci grubu oluşturmaktadır.

Yazıda kalkınmanın batı uygarlığı ve batı kentleşmesi ile birlikte ele alındığı dönemin sonuna gelindiği bu nedenle yeni kavramlaştırmalar için Üçüncü Dünya ile ilgili ampirik çalışmaların yapılması gerektiği belirtilerek bundan sonraki bölümler ile ilişki kurulmaktadır. 2 ve 6. bölümler kentsel konut ve servislerle ilgilidir. Coğrafya olarak ise; Kano, Nijerya, Zimbabve, Barbados konu edilmiştir. İkinci bölümün konuları ise kentler arası ilişkilerdir. Asya ve Afrika genel olarak ele alınmaktadır.

İkinci bölüm Metropolitan Bir Kent Olan Kano'da Konut Sorunları ve Gecekondu Çözümleri başlığını taşımaktadır. Bu bölümde gecekondu olgusu Üçüncü Dünya kentlerinin kaçınılmaz bir özelliği olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü Dünya kentlerinde gecekonducuların, üst gelir grubunun hizmet işlerini gördüğü ve konut politikalarında belirsizlikler, politikaların çelişkili uygulamaları nedeniyle varlıklarının devam ettiği vurgulanmıştır. Bu bölümün temel tezi hükümet politikalarının gecekonducuların varlığını destekler niteliğindedir. Üçüncü Dünya ülkelerinde gecekonducuların varlığı; kapitalist gelişmenin Üçüncü Dünya kentlerinde ucuz işgücüne gerek duyması, işgücü maliyetlerinin her işi yapan kitlelerin varlığıyla düşük oluşu ve formel konut piyasasında geçerli olan fiyatların bu kitlelerin ödeyebileceğinden yüksek oluşu ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla eğer kentte kalmak istiyorlarsa, informal ve yasadışı konut pazarı tek alternatiftir. Düşük maliyetli bir konutta yaşanması ücretlerdeki artışı engellemektedir. Gecekonducular Üçüncü Dünya ekonomilerinde yapısal istikrar unsurudur. Konuya ilişkin ampirik çalışma Nijerya yakınlarında Kano eyaletinin başkenti Kano'da yapılmıştır.

Kitapta üçüncü bölümü Zimbabwe'de sömürge sonrası kentsel deseni analiz eden çalışma oluşturmaktadır. Sözkonusu çalışmayı Üçüncü Dünya kentlerinde özgül süreçleri ortaya çıkarmaya çalışan genel çerçeveye oturtmak mümkündür. Önceleri bir sömürge ülkesi olan Zimbabwe, bağımsızlığını kazandıktan sonra hızlı bir kentsel gelişmeye tanık olmuştur. Çalışmada Zimbabwe'nin başkenti Harare, özellikle siyah-düşük gelirli; beyaz-varsıl nüfusun konut yerleşim bölgeleri açısından ele alınmıştır. Dördüncü bölümde Üçüncü Dünya ülkelerinin ampirik örnekleri arasında Nijerya'da konut ve servislerin dağılımına ilişkin rakamsal bilgiler yer almaktadır. Beşinci bölümde ise Üçüncü Dünya ülkelerinde bireyin kendi olanaklarıyla konut yapımına ilişkin Barbados örneği yer almaktadır. Ayrıca konut kalitesi, altyapı olanaklarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Altıncı bölümü Fiji'de gecekondu ve informal sektör arasındaki ilişkilerin arandığı yazı oluşturmaktadır.

Kitap kapsamındaki yedinci ve onbirinci bölümler arasındaki çalışmaları makro ölçekte kentlerarası ilişkileri tartışan yazılar oluşturmaktadır. Bu bölümü Üçüncü Dünyada kentleşme ve kalkınma arasındaki süreçleri teorik çerçeveye oturtma hazırlıkları içinde değerlendirmek olasıdır. Yedinci bölümde, Üçüncü Dünya'da kırsal yapıdan kentsel yapıya yiyecek dağıtım sistemleri ele alınmıştır. Sekizinci bölümde Malezya'da bölgesel gelişme planı tanıtılmaktadır. Dokuzuncu bölüm Hindistan'da Bombay, Kalküta gibi

sömürge limanları ile idari merkez Delhi arasındaki metropoliten bağımlılık ilişkilerini ele alan bir yazıdır. Onuncu bölüm Batı Afrika'da kentleşmenin tarihsel kökleri ve bugünkü kentleşmeyi; onbirinci bölüm ise Barbados'ta alışveriş merkezlerinin mekansal değişimini konu almaktadır.

Onikinci bölüm sonuç bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, Üçüncü Dünyada kentler ve kalkınma arasındaki ilişkilerin yeniden değerlendirilmesine ilişkin zengin bir ampirik çerçevenin sunulduğu belirtilmektedir. Batıda, kapitalist gelişme ve modernite projeleri çerçevesinde gerçekleştirilen kalkınmada, kentlerin oynadığı önce toplayıcı daha sonra ülke mekanında yaygınlaştırıcı politikaların Üçüncü Dünya kentleri için geçerli olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda kitap kentleşme ve kalkınma literatüründe Üçüncü Dünyada farklı ve özgül yöntemlerin izlenmesi gerektiğini belirten, kentlerin rolünün yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret eden bir çerçeveye oturmaktadır. Kolaylıkla ayırđına varılacağı gibi sözkonusu çerçeve Üçüncü Dünyanın içinden bakan bir düzlemde yer almaktadır. Üçüncü Dünya'ya içinden bakışın teorileştirilmesinde önem taşıyan bir diğer açıyı ise batı ile ilişkiler çerçevesinde 1970'lerde ekonomik krizi aşmak için geliştirilen telekomünikasyon sistemleri, robotlar ve bilgisayarlar etkisiyle ortaya çıkan kentsel düzlemde analiz etmek oluşturmaktadır.